

**Att implementera
Liten och Trygg i
Stockholms Läns Förskolor**

**Marie Cederschiöld Högskola
Linda Jonsson, Malin Jenstav och Maria Eriksson
Hösten 2022**

INNEHÅLL

1. Inledning	3
2. Bakgrund till rapporten	4
3. Förskolans ansvar för att arbeta förebyggande och upptäckande av våld	5
4.Handledningsmaterialet Liten och Trygg.....	7
5. Implementering av Liten och Trygg i Järfälla kommun	9
6. Att implementera <i>Liten och Trygg</i> i Stockholms läns förskolor	12
6.1 Struktur för evidensbaserad implementering.....	12
6.2 Är <i>Liten och Trygg</i> en metod?.....	12
6.3 Kärnkomponenter	13
6.4 Faser vid implementeringen av <i>Liten och Trygg</i>	16
6.4.1 Behovsinventering.....	16
6.4.2 Installation.....	16
6.4.3 Användning	17
6.4.4 Vidmakthållande	18
6.5 Flödesschema för implementering	19
7. Diskussion och sammanfattning	21
8. Referenser	23

1. Inledning

FN:s konvention om barnets rättigheter, Barnkonventionen, blev svensk lag under 2020. I konventionens artikel 19 framgår barns rätt att skyddas mot alla former av våld (UNICEF Sverige, 2018). Sverige har varit ett föregångsland under lång tid för att tydligt ta ställning mot alla former av våld mot barn (Gilbert et al., 2009; Lucas & Janson, 2021). Detta exempelvis genom antiaga-lagstiftningen, som kom 1979 och förbjöd alla former av fysiskt våld mot barn. Sedan dess har arbetet mot våld fortsatt och vi har kunnat konstatera en minskning av våld mot barn av föräldrar, särskilt av fysisk misshandel (Lucas & Janson, 2021). Förra året tog Sverige ytterligare ett steg mot att markera barns position som offer för våld när de bevittnar våld, genom barnfridsbrottet (4 kap, 3§ BrB, Lag 2021:397).

Med andra ord är lagstiftningen tydlig med att vi som professionella måste arbeta för att barn inte ska utsättas för våld och att de barn som upplevt våld ska få stöd och behandling. Det finns många goda exempel på metoder, insatser, stöd och behandling som utvecklats för att stötta barn.

Den aktuella rapporten fokuserar på hur implementering av handledningsmaterialet *Liten och Trygg* (Brottsoffermyndigheten, 2016) skulle kunna genomföras i Stockholms läns förskolor. Rapporten bygger på erfarenheter som dragits i Järfälla kommuns förskolor som arbetat aktivt med materialet och utvärderat detta (Jonsson, Jenstav & Eriksson, 2022).

Liten och Trygg syftar till att uppmärksamma våld mot barn i förskoleålder och finns tillgängligt kostnadsfritt för alla förskolor på www.jagvillveta.se.

2. Bakgrund till rapporten

Mellan 2019 och 2022 samverkade Länsstyrelsen i Stockholms län, Brottsoffermyndigheten och förskoleenheten Viksjö och Aspnäs förskolor i Järfälla kommun för att implementera handledningsmaterialet *Liten och Trygg*. Länsstyrelsen i Stockholms län gav forskare; docent Linda Jonsson, forskningsassistent Malin Jenstav och professor Maria Eriksson från Marie Cederschiöld högskola, uppdraget att utvärdera implementering av *Liten och Trygg* i de aktuella förskolorna. Utvärderingen skulle göras med utgångspunkt i genomförbarhet och användning samt genom att undersöka vilka organisatoriska och personella förutsättningar som var till gagn respektive utgjorde hinder för implementeringen i förskolorna. Resultatet av utvärderingen presenterades i rapporten *Implementering av Liten och Trygg i Järfälla kommun- ett pilotprojekt* (Jonsson, Jenstav & Eriksson, 2022) och huvudresultaten är sammanfattade i denna rapport i kap 5.

Erfarenheterna av ovan beskriva utvärderingsprojekt bidrog till att Länsstyrelsen i Stockholms län önskade att erfarenheterna kunde skrivas om till att vara relevanta för andra förskolor i Stockholms län och deras våldsförebyggande och våldsupptäckande arbete med barn inom förskolan. Av denna anledning utökades samverkansavtalet med Marie Cederschiöld högskola till att omfatta ett fortsatt analysarbete av implementering och genomförbarhet av *Liten och Trygg* för förskolor i Stockholms län. Resultaten finns i denna rapport.

3. Förskolans ansvar för att arbeta förebyggande och upptäckande av våld

Alla barn i Sverige har möjlighet att gå i förskola från ett års ålder (Skolverket, 2022b). Barn under ett år kan av särskilda skäl och som följd av dessa ha behov av särskilt stöd och därmed rätt till att börja förskola tidigare (SFS 2010:800, 8 kap. 9§). Det är vårdnadshavarnas beslut om barnet ska gå i förskola eller inte (Skolverket, 2022b). De allra flesta barn går idag i förskola innan de börjar skolan och från och med 6 års ålder är det skolplikt (Skolverket, 2022c). I läroplanen för förskolan står bland annat att förskolans verksamhet ska utgå från de värden, skyldigheter och rättigheter som föreskrivs i FN:s barnkonvention. Uppdraget regleras i skollagen och läroplanen (Skolverket, 2022 d). I skollagen (SFS 2010:800, 8 kap. 2 §) beskrivs förskolans syfte enligt följande:

Förskolan ska stimulera barns utveckling och lärande samt erbjuda barnen en trygg omsorg. Verksamheten ska utgå från en helhetssyn på barnet och barnets behov och utformas så att omsorg, utveckling och lärande bildar en helhet.

Läroplanen består av förskolans värdegrund och uppdrag samt mål och riktlinjer. Dessa två delar ska betraktas som en helhet. I förskolans värdegrund och uppdrag beskrivs att förskolelärarna är ansvariga för att barnens behov respekteras och tillgodoses samt att barnen får kännedom om sitt eget värde (Skolverket, 2022e).

All personal på förskolan har ett ansvar för värdegrundsarbetet. Arbetet handlar bland annat om barnens delaktighet och inflytande på förskolan och om barnens frihet från diskriminering och kränkande behandling (Skolverket, 2022f).

Avseende kränkande behandling så är alla förskolor, enligt skollagen (SFS 2010:800, 6 kap. 7§) skyldiga att arbeta preventivt samt förhindra att barn utsätts för kränkningar. Detta kan göras bland annat genom att arbeta fram en plan mot kränkande behandling, en s.k. likabehandlingsplan (SFS 2010:800, 6 kap. 8§).

Förskolans styrning, ledning, planering och genomförande av utbildning för barnen samt samarbetet med barnens vårdnadshavare beskrivs i de allmänna råden som beslutas av Skolverket. Det är tydligt att de olika regelverk och föreskrifter som ligger till grund för hur förskolans verksamhet ska bedrivas ålägger förskolan och personalen ett ansvar för att aktivt uppmärksamma och motverka kränkande behandling av barnen på förskolan, men mindre tydligt avseende kränkande behandling som sker utanför skolan, till exempel om barn utsätts för våld av en förälder. Däremot har förskolepersonal en

skyldighet att anmäla oro för om ett barn far illa enligt socialtjänstlagen
(SoL, 2001:453,14 kap. 1§).

4.Handledningsmaterialet Liten och Trygg

Handledningsmaterialet *Liten och Trygg* riktar sig till förskolor och är framtaget av Brottsoffermyndigheten. Det bygger på Barnkonventionen och förskolans läroplan. Handledningen genomsyras av ett jämställdhets- och intersektionellt perspektiv. Syftet med *Liten och Trygg* är att ge verktyg till förskolepersonal för att kunna samtala med barn om svåra händelser, känslor och barns rättigheter. *Liten och Trygg* ska höja kunskapen om brottsutsatta barn, förskolepersonals skyldigheter och barns rättigheter. Målet är att personal med stöd av handledningen ska upptäcka och hjälpa barn som utsätts för våld av vuxna, understödja barns rättigheter och rätt till kroppsliga integritet. Arbetet med *Liten och Trygg* ska även leda till att barn själva kan berätta om utsatthet eller andra svåra erfarenheter för personal i förskolan eller andra trygga vuxna, vare sig det sker nu eller i framtiden, och att den vuxnes oro för barnet leder till en orosanmälan till socialtjänsten (Brottsoffermyndigheten, 2016).

Förskolepersonal har en unik möjlighet att uppmärksamma och hjälpa våldsutsatta barn. Eftersom barn spenderar mycket tid på förskolan har personal möjlighet att se hela barnet och vara uppmärksam på barns utsatthet, att hjälpa samt vara en trygg vuxen för barnet (Brottsoffermyndigheten, 2016; Jonsson, Jenstav och Eriksson, 2022). För ett barn som är våldsutsatt av en förälder i hemmet kan förskolepersonal ha en unik insyn och en extra betydelsefull roll både som trygg vuxen och som aktör. Genom *Liten och Trygg* får barnet kunskap om sina rättigheter, särskilt med fokus på våld. Kunskap och en trygg relation till förskolepersonalen kan öka möjligheten för ett barn att berätta om våld de utsatts för (Brottsoffermyndigheten, 2016). Förskolepersonal har en skyldighet att anmäla oro till socialtjänsten.

Liten och Trygg består av två delar - en kunskapshöjande del och en pedagogisk del med material för barnen.

Den kunskapshöjande delen utgörs av filmade intervjuer med experter s.k kunskapsfilmer och spelfilmer s.k casefilmer. Till dessa finns diskussionsövningar som handlar om barns våldsutsatthet. Tanken är att personalen ska börja med denna del för att höja sin kunskap om barns våldsutsatthet. I den kunskapshöjande delen med experter kan personal lära sig mer om bland annat

- Brott och signaler med fokus på brott som barn utsätts för samt hur barn signalerar detta,
- Konsekvenser och bemötande med fokus på hur brottsutsatta barn påverkas av våld och hur det är önskvärt att vuxna agerar samt

- Misstanke och anmälan med fokus på vad som händer vid en orosanmälan samt hur en utredning och rättegång går till om det blir aktuellt (Brottsoffermyndigheten 2016).

Case-filmerna och de efterföljande diskussionsövningarna syftar till att personalgruppen på förskolan ska samtala om situationer där oro för barn uppstår. De behöver inte med säkerhet veta vad som kan ha hänt. Syftet är att personalen ska dela med sig av egna erfarenheter och tillsammans resonera kring hur pedagogerna i case-filmerna bör reagera och agera. Målet är att förskolepersonalen, med utgångspunkt i samtalen, ska nå en samsyn och ta fram en handlingsplan för hur de ska agera när oro för barn uppstår. Ytterligare ett mål är att öka tryggheten om de behöver göra orosanmälningar (Brottsoffermyndigheten 2016; Jonsson, Jenstav och Eriksson 2022).

När personalen arbetat igenom den kunskapshöjande delen kan de gå vidare till del två som är den pedagogiska delen. Den pedagogiska delen utgörs av materialet *Liten i förskolan* och en tillhörande handledning. *Liten i förskolan* innehåller pedagogiska övningar och verktyg som förskolepersonalen gör och använder tillsammans med barnen. Till de pedagogiska övningarna finns handledning om hur dessa ska användas. Övningarna syftar till att barn ska kunna uttrycka sina känslor, lära sig om kroppslig integritet och om deras egna och andra barns rättigheter. De pedagogiska övningarna belyser vidare vad vuxna inte får göra mot barn och de är utarbetade för att användas tillsammans med barn oavsett deras livssituation. I handlednings centrum står boken *Liten*. Alla övningar i materialet är i enlighet med denna bok utarbetade för att användas med barn oavsett livssituation och ska göras av pedagoger med barn i grupp. Barn som arbetar i grupp med rättigheter, känslor och gränser blir stärkta i att signalera å andra barns vägnar och i att agera om någon i deras närhet utsätts för brott (Brottsoffermyndigheten, 2016). Detta är viktigt eftersom kunskap visar att unga i störst utsträckning berättar om utsatthet för andra unga. Tanken är att alla barn oavsett livssituation, utsatthet eller inte, ska kunna ta till sig av övningarna och kunskapen de förmedlar. Alla barn kan till exempel ha behov av att samtala om hur det känns när föräldrarna bråkar. *Liten och Trygg* blir på så sätt ett nät som fångar in både vardagliga bekymmer, oro och händelser som kräver ingripande från samhället (Brottsoffermyndigheten, 2016; Jonsson, Jenstav och Eriksson 2022).

Genom *Liten och Tryggs* pedagogiska övningar och verktyg lär sig barnen med hjälp av lek, skapande, rörelse och samtal om känslor, deras rättigheter samt om kroppslig och personlig integritet. Utifrån boken *Liten* och tillhörande läsguide kan personalen samtala med barnen om hur det kan kännas när vuxna inte kommer överens, vad barnen kan göra om de känner sig otrygga och hur de kan lyfta detta med trygga vuxna för att få hjälp (Brottsoffermyndigheten, 2016; Jonsson, Jenstav och Eriksson 2022).

Liten och Trygg finns tillgängligt på webbplatsen <https://www.jagvillveta.se/forskola>.

5. Implementering av Liten och Trygg i Järfälla kommun

I rapporten *Implementering av Liten och Trygg i Järfälla kommun - ett pilotprojekt* (Jonsson, Jenstav & Eriksson, 2022) presenteras hur förskoleenheten Viksjö och Aspås förskolor i Järfälla kommun arbetat med och implementerat handledningsmaterialet *Liten och Trygg* i sina verksamheter. Implementeringsarbetet med *Liten och Trygg* startade 2019 efter att beslut fattats av ledningen kring att materialet ska vara en del av förskolornas likabehandlingsarbete. Målet med implementeringen av materialet var att:

- öka kunskapen hos förskolepersonalen om våld i nära relationer och våld mot barn,
- förskolepersonalen ska känna sig trygga att göra orosanmälningar till socialtjänsten samt att
- förskolepersonalen ska känna sig trygga i att möta berörda föräldrar efter en orosanmälan.

Forskare vid Marie Cederschiöld högskola; docent Linda Jonsson, forskningsassistent Malin Jenstav och professor Maria Eriksson, fick i uppdrag av Länsstyrelsen i Stockholms län att utvärdera hur implementeringen av materialet *Liten och Trygg* genomförts genom att studera genomförbarhet och användning av handledningen samt att undersöka vilka organisatoriska och personella förutsättningar som främjar respektive hindrar implementeringen av *Liten och Trygg* i dessa förskolor. Frågeställningarna rörde:

1. Personalens uppfattning av om handledningens kunskapsdel ger tillräckligt stöd i arbetet med att uppmärksamma våld mot barn, respektive i arbetet med de pedagogiska övningarna.
2. Hur personalen (pedagoger) beskriver att de pedagogiska övningar som ingår i *Liten och Trygg* används i verksamheten.
3. I vilken grad personalen (pedagoger/ledning) beskriver en ökad trygghet gällande att göra orosanmälningar till socialtjänsten respektive att möta föräldrar efter en orosanmälan.
4. Om personalen (pedagoger/ledning) uppfattar att *Liten och Trygg* är lämplig, välfungerande, och ”realistisk” i förhållande till sina uppdrag, målgrupp och organisation.
5. Vilken återkoppling barnen ger på hur arbetet med *Liten i förskolan* fungerar för dem.

6. Hur personalen (pedagoger/ledning) beskriver organisatoriska och personella förutsättningar för att implementera *Liten och Trygg*.

För insamlandet av information om genomförbarhet och användbarhet användes kvalitativa metoder i form av intervjuer med förskolans personal: pedagoger, likabehandlingsombud (pedagoger med särskilt ansvar för likabehandlingsarbetet), vice rektor och rektor. Intervjuerna hölls utifrån tre skilda intervjuguider som arbetades fram - en för pedagoger, en för likabehandlingsombuden och ledningen och en avseende hur barnen responderat på arbetet med *Liten och Trygg*.

Hur förskolorna arbetat med att implementera *Liten och Trygg*, och huruvida implementeringen lyckades analyserades enligt Socialstyrelsens fyra faser utifrån deras rapport *Om implementering* (2012). Implementeringens fyra faser är 1) behovsinventering, 2) installation, 3) användning och 4) vidmakthållande.

De analyserade resultaten visar att både ledning och pedagoger anser att den webbaserade kunskapshöjande delen i *Liten och Trygg* ger det stöd som behövs för att uppmärksamma våldsutsatta barn samt i användandet av de pedagogiska övningarna. De flesta, men inte alla, pedagoger har tagit del av den webbaserade utbildningen, vilket är en förutsättning för att *Liten och Trygg* ska användas. De pedagogiska övningarna som ingår i *Liten och Trygg* används i det dagliga arbetet men beskrivs även kompletteras och kombineras med flera andra material. *Liten och Trygg* är ett unikt material på så sätt att det har ett tydligt fokus på barns våldsutsatthet och det skiljer sig på så sätt från övrigt material som pedagogerna använder sig av.

Ledning och pedagoger är eniga om att deras arbete med *Liten och Trygg* har lett till ett ökat antal orosanmälningar och en ökad trygghet hos pedagogerna att anmäla sin oro till socialtjänsten. Det var dock inte möjligt att genomföra en kvantitativ uppföljning av antal orosanmälningar utan denna slutsats är baserad på ledningens egen uppfattning. Dock finns fortsatt en oro, och ibland en otrygghet hos pedagogerna gällande mötet med berörda föräldrar efter en orosanmälan.

Enligt förskolepersonalens utsago har barnen responderat positivt på de pedagogiska övningarna, innehåll och den kunskap som förmedlas via *Liten och Trygg*. Barnen tar dock till sig handledningen på olika sätt beroende på individuella förutsättningar som t.ex. ålder och svenska språkkunskaper.

Avseende organisatoriska och personella förutsättningar som har en inverkan på implementeringen av *Liten och Trygg* är det av stor vikt att det finns ett uttalat engagemang och mandat från ledningens sida. En annan viktig organisatorisk förutsättning är den stödjande rollen i implementeringsarbetet som utgjordes av de pedagoger som utsågs till likabehandlingsombud.

Analysen av utvärderingens resultat visade att det fanns flera åtgärder som hade kunnat förankra implementeringen ytterligare. Dessa handlar om att ge samtliga pedagoger samma utbildning, både avseende den fysiska utbildningen som gavs under ett par dagar och en genomgång av den

webbaserade kunskapshöjande delen. Personalen behöver även handledas under arbetets gång och arbetet följas upp mer explicit från ledningen.

6. Att implementera *Liten och Trygg* i Stockholms läns förskolor

6.1 Struktur för evidensbaserad implementering

Att implementera en ny metod eller ett handledningsmaterial som *Liten och Trygg* på en förskola, kräver ett omfattande arbete och inkluderar såväl ledning som personal. Forskning visar att implementering som sker strukturerat och målinriktat kan ske framgångsrikt men att det är viktigt att känna till att det tar mycket tid. Fixsen, Naoo, Blasé, Friedman, & Wallace (2005) visar att det ofta tar mellan två och fyra år innan en ny metod/modell integrerats i ordinarie verksamhet.

Själva processen med implementeringen kan beskrivas i fyra olika faser (se Socialstyrelsen, 2012):

Behovsinventering- inventering av behov samt beslut om hur dessa ska uppnås, exempelvis genom att en viss metod ska implementeras.

Installation- när beslutet är fattat om införandet av metoden är nästa steg att säkra nödvändiga resurser såsom lokaler, tid, aktiviteter, nytt material, rekrytering och utbildning av personal. Det behövs också en förankringsprocess hos organisation och personal.

Användning- när en ny modell börjar användas kan professionella känna sig obekväma och osäkra och risken är att de ändrar och anpassar modellen efter eget huvud. För att förhindra detta kan det vara bra med löpande handledning av den nya metoden. Om personalen använder sig av kärnkomponenterna så som tänkt anses arbetet metodtroget. Om detta inte sker kan hävdas att metoden inte implementerats korrekt.

Vidmakthållande- när mer än hälften av personalen använder metoden som avsetts är den implementerad. För att uppnå och vidmakthålla arbetet behöver man följa arbetet, skilja på problem och förbättringsbehov som beror på implementeringsprocessen, på metoden i sig eller på kompetens, organisation och ledarskap.

I avsnitt 6.3 beskriver vi hur en implementering av *Liten och Trygg* kan göras utifrån ovanstående beskrivna fyra faser.

6.2 Är *Liten och Trygg* en metod?

Liten och Trygg är beskrivet som ett handledningsmaterial och inte som en egen metod (Brottsoffermyndigheten, 2016). Materialet kan användas som en del i arbetet mot kränkande behandling men är främst avsett för att ge barn kunskap om sina rättigheter samt upptäcka våld mot barn i nära

relation. Som beskrivet ovan (se kapitel 5) består materialet av flera delar och det finns i dagsläget ingen beskrivning av hur alla delar förhåller sig till varandra och vilka som är kärnkomponenterna. Detta innebär att en förskola eller enskild pedagog kan välja ut de delar man tycker passar för ens arbetssätt eller använda sig av alla delar. Materialet går också att kombinera med andra material.

Detta innebär att det blir upp till varje förskola att själv göra en bedömning av vilka delar pedagogerna ska arbeta med och hur de ska kombineras med andra material eller om beslutet ska vara på mer individuell basis utifrån, vad varje pedagog föredrar att använda.

Om en förskola önskar att personalen ska arbeta med *Liten och Trygg* behövs ett beslut om detta (se avsnitt 5.3). I rapporten av Jonsson, Jenstav & Eriksson (2022) går det att läsa om hur just Järfälla kommun gjorde för att implementera *Liten och Trygg* efter att ledningen beslutat om detta. Det positiva med att ledningen fattar ett beslut, som i Järfälla kommun, blir att det inte råder någon tvekan om att materialet ska användas. Detta möjliggör och säkerställer att arbetet mot våld faktiskt genomförs och att det går att följa upp och utvärdera. Nackdelen med om det inte finns ett beslut är att en del pedagoger inte tycker om materialet, eller tycker att det finns andra alternativ som är bättre, och att det därmed enbart blir några i pedagoggruppen som arbetar med materialet. Detta gör det svårare att följa upp och utvärdera för förskolorna (läs mer i avsnitt 5.3). I pilotprojektet i Järfälla kommun fanns beslut om att all personal skulle gå den webbaserade kunskapshöjande delen, men inte vidare hur personalen skulle arbeta med handledningsmaterialet. Detta visade sig innebära att materialet användes väldigt olika av personalen (se Jonsson, Jenstav & Eriksson, 2022).

6.3 Kärnkomponenter

Forskning har visat att en effektiv implementeringsprocess kräver en väl definierad modell eller metod (Fixsen et al., 2005). Även om *Liten och Trygg* inte beskrivs som en sådan (se avsnitt 6.2) finns det delar av materialet som vi menar skulle kunna definieras som kärnkomponenter. Detta baseras på vår kunskap kring handledningsmaterialet och erfarenheterna från pilotprojektet där *Liten och Trygg* implementerades i Järfälla kommun (Jonsson, Jenstav & Eriksson, 2022).

Utifrån ovan beskriva utgångspunkter visas ett schema nedan över de delar som ingår i materialet *Liten och Trygg* (figur 1). De två huvuddelarna består av utbildning av personalen och arbetsmaterial för barnen.

Den kunskapshöjande delen, utbildningen för personal, (markerat med ljusrosa bollar i figur 1) består av tre delar som fokuserar på:

- 1) misstanke och anmälan;
- 2) konsekvenser och bemötande;
- 3) brott och signaler.

Den kunskaphöjande delen, utbildningen för personal, bör alltid ges till all personal och företrädesvis ihop med hela eller delar av personalgruppen. Att en personal själv tittar på filmerna men inte diskuterar detta vidare med annan personal har i flertalet studier visat sig vara ineffektivt. För att utbildning ska bli så bra som möjligt bör denna alltså ges tillsammans i grupp (se Ellis et al., 2003). Trots att det är mycket vanligt att utbildning och lästid får göras i hemmiljö eller under eget ansvar (inte minst sedan Covid-utbrottet då vi vände oss vid online-utbildningar) är rekommendationen att om en förskola väljer att utbilda personalen i *Liten och Trygg* via webbutbildningar bör åtminstone de efterföljande diskussionerna ske tillsammans fysiskt.

Gällande delarna som rör arbetsmaterialet till barnen (markerat med mörkröda bollar i figur 1) finns såväl pedagogiska verktyg som pedagogiska övningar. Samtliga av dessa behöver inte användas utan de delar förskolan/pedagogerna bedömer som mest relevanta och användbara kan väljas ut. Här bör minst ett av de pedagogiska verktygen (1-6) användas och en av de pedagogiska övningarna (A-F). Om samtliga i personalen ska använda samma delar eller får välja är upp till ledningen att besluta om. En god grundläggande utgångspunkt kan dock vara att personalen i största möjligaste mån använder så många gemensamma delar som möjligt, så att de kan diskutera användningen och dela erfarenheter. Ett gemensamt arbetssätt ger också ledningen större möjlighet att följa upp arbetet.

Figur 1
Handledningsmateriale
t Liten och Trygg

6.4 Faser vid implementeringen av *Liten och Trygg*

Nedan beskrivs hur en förskola som vill använda handledningsmaterialet *Liten och Trygg* kan tänka kring implementeringen. Det är viktigt att ha i åtanke att implementering tar tid, två till fyra år i de flesta fall (Socialstyrelsen, 2012). Vi har utgått från kunskapssammanställningar av Fixsen et al., (2005), Löfgren (2012) och Socialstyrelsen (2012) samt erfarenheterna av att följa implementeringen av *Liten och Trygg* i förskoleenheten Viksjö och Aspnäs förskolor i Järfälla kommun (Jonsson, Jenstav & Eriksson, 2022).

Nedan beskrivs implementeringsfaserna utifrån Socialstyrelsens rapport *Om implementering*. Modellen härstammar från kunskapssammanställningen om lyckad implementering av Fixsen et al. (2005) och är framtagen för att passa implementering av nya metoder, bedömningar och behandlingar. Modellen är alltså inte specifikt anpassad för ett handledningsmaterial som *Liten och Trygg*, men bedömningen är att processerna är liknande och därför blir modellen relevant.

Med implementering menas den process som används för att införa en ny metod i ordinarie verksamhet och som säkerställer att metoden används så som det var avsett och med varaktighet (se Socialstyrelsen, 2012).

6.4.1 Behovsinventering

Först av allt bör ett behov identifieras, en formulering av ett förändringsbehov som skall komma till stånd. Detta kan i fallet med *Liten och Trygg* handla om att man på förskolan vill arbeta strukturerat med att upptäcka våld. Det är alltså viktigt att först identifiera ett behov, inte att man specifikt vill arbeta med ett material eller en metod. Ledningen bör därefter beskriva behovet utifrån lagstiftning, normer, ambitioner och förutsättningar. Exempelvis kan det handla om att en förskola anser sig behöva arbeta mer strukturerat kring att upptäcka våld och att personalen ska bli tryggare i att göra anmälningar till socialtjänsten och bemöta föräldrar. Därefter formuleras ett mål med implementeringen. Målet måste vara tydligt och mätbart vid en uppföljning. Vidare ska målet vara konkret och gå att uppfylla inom överskådlig tid. Slutligen måste det fattas ett beslut om att förskolan ska börja arbeta strukturerat mot målet och i grova drag på vilket sätt. I fallet med *Liten och Trygg* behöver det göras en bedömning av vad materialet ska användas till och på vilket sätt samt hur/om det ska kombineras med andra material och i så fall med vilka.

6.4.2 Installation

När det är beslutat att *Liten och Trygg* ska börja användas måste nödvändiga resurser säkras, såsom lokaler, tid och aktiviteter, utbildning av personal etc. En plan måste göras för hur detta ska gå till och man behöver se till att utbildning av personal genomförs. När det gäller *Liten och Trygg* kan det t.ex. handla om att avsätta tid för utbildning av personal, tid för att följa och utvärdera arbetet samt om själva arbetet med barnen kräver någon särskild

insats. Det kan handla om inköp av materiel, kopiera arbetsmaterial eller liknande. Angående lokaler så behöver inte nödvändigtvis arbetet med *Liten och Trygg* innebära några särskilda anpassningar, då det går att göra arbetsdelarna med barnen både inom och utomhus (se Jonsson, Jenstav & Eriksson, 2022).

En viktig del i installationen är att förankra det formulerade målet hos alla berörda. Det gäller såklart de som berörs direkt, såsom i detta fall förskolepersonalen, men i denna del ingår även att alla delar i organisationen känner till arbetet. På en förskola kan arbetet med att arbeta aktivt med *Liten och Trygg* innebära att mer våld upptäcks, vilket ger ringar på vattnet till fler än den berörda förskolan. Därför bör andra verksamheter informeras om förskolans arbete med *Liten och Trygg*, såsom polis och socialtjänst. Förhoppningen är att fördjupade samarbeten initieras som t.ex. att rutiner vid orosanmälningar och dess efterföljande arbete förtydligas och förbättras. Även föräldrar bör informeras om att materialet *Liten och Trygg* ska börja användas på förskolan och vad detta innebär. Genom att informera föräldrarna bidrar man till att det blir enklare för personalen att föra på tal och samtala kring eventuell oro för ett barn. I pilotprojektet i Järfälla kommun upplevde inte personalen att det var lättare att prata med föräldrar vid en orosanmälan efter att de börjat arbeta med *Liten och Trygg*. Dock visade det sig att just information till föräldrarna inte fungerat som först var planerat. Detta berodde på covidutbrottet då personalens arbetsbelastning var hög på grund av sjukskrivningar samt att många barn hölls hemma under samhällets nedstängning.

Sammantaget är det av vikt att alla förstår syftet med att använda *Liten och Trygg* och varför arbetet med materialet görs (alltså relatera tillbaka till fas 1 där fokus var på behovsinventeringen och målformuleringen). Fallerar detta är risken att personer kan bli emot arbetet på grund av missförstånd om vad förändringsarbetet syftar till och innebär.

De nedan beskrivna grundläggande frågorna behöver tydliggöras i förankringsarbetet (Socialstyrelsen, 2012).

Varför ska vi göra detta arbete?

På vilket sätt ska vi göra det?

Vilka berörs av arbetet?

Vilka resurser finns respektive behövs?

Vad krävs av mig och vad krävs av organisationen?

Vilka potentiella hinder och framgångsfaktorer finns?

6.4.3 Användning

Det är av yttersta vikt att personalen som ska använda sig av *Liten och Trygg* känner sig bekväm och trygg med materialet. Därför måste de innan de praktiskt börjar arbeta med det ha fått utbildning kring våld mot barn och

dess konsekvenser samt hur materialet är konstruerat. I de fall *Liten och Trygg* ska/kan kombineras med andra material måste detta också vara tydligt för personalen. Personalen måste också förberedas på vad det kan innebära att ta mot berättelser från barn om våldsutsatthet, att göra orosanmälan samt i att bemöta föräldrar och vårdnadshavare i fråga efter misstanke om våld mot barn.

Om inte ovanstående del är förankrat hos den enskilde personalen är risken stor att hen i stället för att använda sig av materialet på förväntat sätt ändrar och anpassar det efter eget huvud. Därför är just användningsfasen den som oftast misslyckas vid ett implementeringsarbete (Socialstyrelsen, 2012). För att förhindra detta kan det vara bra med integrerad och löpande handledning kring materialet och kontinuerlig fördjupad utbildning om våld. Personalen kan också behöva avsatt tid för att reflektera tillsammans i grupp kring såväl deras kunskap om våld mot barn som hur de använder *Liten och Trygg*.

Som beskrivits i avsnitt 6.2 innehåller materialet *Liten och Trygg* flera olika delar som kan kombineras på olika sätt. Författarna i denna rapport föreslår att vissa delar är att betrakta som materialets kärnkomponenter såsom att personalen tar del av den webbaserade kunskapshöjande delen om våld mot barn, att de använder åtminstone ett av de pedagogiska verktygen och en av de pedagogiska övningarna (se fig. 1). Detta är ett minimikrav och rekommendationen är att flera av de pedagogiska övningarna används, inte bara ett. Det är dock ledningen som måste bestämma vilka komponenter som ska användas och på vilket sätt. Detta måste vara tydligt beskrivet och förankrat i hela organisationen. När den enskilde personalen följer detta så som tänkt säger man att de arbetar metodtroget. Om de inte använder kärnkomponenterna på tänkt sätt har handledningsmaterialet inte implementerats korrekt.

6.4.4 Vidmakthållande

När fler än hälften av personalen på förskolan använder handledningsmaterialet *Liten och Trygg* så som beskrivits av målen med implementeringen och hur dessa ska genomföras kan man tala om att materialet är implementerat (se Socialstyrelsen, 2012, s. 8). Efter ytterligare tid, ett till två år, har det nya arbetssättet blivit rutin.

För att uppnå målen och vidmakthålla arbetet är det ledningens ansvar att följa arbetet, skilja på problem eller förbättringsbehov som beror på implementeringsprocessen, på handledningsmaterialet i sig eller på kompetens, organisation och ledarskap. Hela arbetet måste alltså följas upp och utvärderas utifrån målbeskrivningen i fas 1, behovsinventeringen. Arbetet bör även utvärderas utifrån målet att personalen ska bli tryggare med att arbeta med handledningsmaterialet och uppmärksamma våldsutsatthet hos barnen på förskolan och att personalen känner sig trygga att göra orosanmälningar. Även hur personalen ser på användningen av själva materialet måste kontinuerligt utvärderas och justeras så det passar den aktuella förskolans behov och förutsättningar.

6.5 Flödesschema för implementering

Som beskrivits ovan finns det fyra olika delar i implementeringsprocessen. Nedan har vi sammanfattat hur man kan tänka specifikt för implementeringen av handledningsmaterialet *Liten och Trygg*. Detta ska läsas endast som ett grundläggande förslag och ska såklart anpassas till varje förskolas mål och förutsättningar (figur 2).

Figur 2

FÖRSLAG PÅ FLÖDESSCHEMA- IMPLEMENTERING AV *LITEN OCH TRYGG*

1. Behovsinventering

Arbeta aktivt med förebyggande och upptäckande av våld mot barn

- Vad behöver göras?
- Vad är målet? Formulera syfte.
- Målet ska vara mätbart
- Beslut om att *Liten och Trygg* ska användas

2. Installation

Liten och Trygg görs redo för att passa arbetssättet på förskolan

- Säkra nödvändiga resurser t.ex. tid för utbildning, diskussion, utvärdering och genomförande av arbetet med barnen.
- Förankra hos ledning, personal samt samarbetsorganisationer som polis och socialtjänst.
- Informera föräldrar

3. Användning

Personalen och barnen arbetar med *Liten och Trygg*

- Personalen känner sig säkra med vad, på vilket sätt, när och av vem *Liten och Trygg* ska användas.
- Integrerad löpande handledning och diskussion
- Kontinuerlig utbildning och aktiv diskussion om våld mot barn och dess konsekvenser.

4. Vidmakthållande

- Ledningen ansvarar för att personalen ges möjligheter och resurser för användandet och att ny personal kontinuerligt utbildas.
- Utvärdering sker utifrån målen och revidering förekommer efter behov.

Diskutera, stämma av, revidera, utvärdera och dokumentera

7. Diskussion och sammanfattning

I den aktuella rapporten ges en beskrivning av hur implementeringsprocessen av handledningsmaterialet *Liten och Trygg* kan gå till. Utgångspunkten för beskrivningen har varit forskning från tre olika rapporter. Den första är en internationell kunskapsöversikt av befintlig kunskap om implementering av Fixsen et al. (2005). Den andra är en svensk kunskapsöversikt av Löfgren (2012) och den tredje Socialstyrelsens rapport om implementering (2012). Utöver detta bygger rapporten på erfarenheterna från en förskoleenhet i Järfälla kommun där *Liten och Trygg* implementerades och detta arbete utvärderades (Jonsson, Jenstav & Eriksson, 2022). Sammantaget konstateras att *Liten och Trygg* tycks vara ett relevant material för de flesta förskolor som vill förbättra sitt arbete med att ge barn kunskap om sina rättigheter samt underlätta personalens arbete med att upptäcka våld mot barn. Materialet kan också med fördel användas i våldsförebyggande arbete. Detta eftersom förskolepersonals arbete med handledningsmaterialet kan leda till att barnen får ökad kunskap om brott och känner en större trygghet inför att berätta om de utsätts för brott, vare sig det sker nu eller i framtiden (Brottsoffermyndigheten, 2016; Jonsson, Jenstav & Eriksson, 2022). Materialet vänder sig till barn i olika åldrar men passar bäst för lite äldre barn från ca 3 år. Personalen för förskolorna i Järfälla kommun menade dock att materialet går att anpassa även för yngre barn (a.a). För att materialet ska användas på bästa sätt är det viktigt att all personal fått utbildning såväl om våld mot barn som i det specifika materialet.

För att arbetet med *Liten och Trygg* ska kunna implementeras väl på en förskola behövs ett tydligt formulerat mål och på vilket sätt *Liten och Trygg* ska användas. När detta är beslutat av ledningen kan arbetet med utbildning av personal och arbetet med barnen startas. I kapitel 6 beskriver vi hur detta arbete kan gå till och vikten av att all personal får utbildning i grupp, tillsammans, kring våld mot barn. Arbetet måste följas upp och utvärderas av ledningen. En implementering tar oftast mellan två och fyra år att genomföra innan den är integrerad i ordinarie verksamhet (Fixsen et al. 2005). Det är med andra ord viktigt att ledning och personal har realistiska förväntningar och är medvetna om att nya arbetssätt inte är en ”quick fix” utan att implementeringen av dessa måste få ta tid.

I pilotstudien om implementeringen av *Liten och Trygg* i Järfälla kommun framkom att arbetet lett till att barn blivit mer medvetna om sina rättigheter att inte utsättas för våld. När barn blir medvetna om sina rättigheter och får hjälp att berätta om våld kan detta leda till fler berättelser som personalen måste ta hand om. Personalen på förskoleenheterna i Järfälla menade att de

tyckte att materialet hjälpt dem att uppmärksamma våld och att de kände sig mer trygga i att göra orosanmälningar. Dock lyfte de oron de kände med att möta föräldrar efter misstanke och eventuell orosanmälan om våld mot barn. Med anledning av detta är det av yttersta vikt att förskolans ledning på alla sätt stödjer och underlättar för personalen i relationen med föräldrarna. Som beskrivit i denna rapport är det viktigt att föräldrar informeras om, på vilket sätt och varför förskolan arbetar med att upptäcka våld (se avsnitt 6.3.2 och 6.3.3) samt hur personalen agerar om ett barn berättar att de är utsatta för våld. Likaså är samarbetet med socialtjänst och polis viktigt. I pilotstudien i Järfälla kommun upplevdes detta samarbete utmanande periodvis då de olika verksamheterna har olika uppdrag och arbets sätt. För att en implementering av *Liten och Trygg* ska kunna fungera så optimalt som möjligt behövs ett gott samarbete och därför bör ledningen säkerställa att det finns tid och möjlighet för att upprätthålla detta.

Något av de svåraste vid en implementering är att vidmakthålla arbetet. Om det inte är tydligt formulerat hur personal och ledning ska arbeta med materialet är risken stor att personalen börjar modifiera upplägget och kanske enbart använder vissa delar, anpassar och justerar, hoppar över eller rent av slutar arbeta med materialet. Detta innebär att allt arbete med implementeringen fallerar och det arbete som gjorts glöms bort eller rinner ut i sanden. För att motverka detta är det av yttersta vikt att ledningen kontinuerligt diskuterar, stämmer av, reviderar, dokumenterar och utvärderar arbetet. På detta sätt förblir fokus på det formulerade behovet (syftet) med att använda materialet och personalen ser det fortsatt som viktigt, relevant och användbart. Är det inte det bör förskolans arbetsmodell revideras och inkludera nya relevanta arbets sätt och modeller. Ett implementeringsarbete blir på detta sätt aldrig helt färdigt utan är som en ständig utvecklingsprocess men där syftet, behovet och skyldigheten att uppmärksamma barn som utsätts för våld på detta sätt aldrig riskerar att falla bort.

8. Referenser

Brottsoffermyndigheten. (2016). *Liten och trygg: en handledning för förskolan*, redovisning av regeringsuppdrag Ju2015/0734/KRIM

Fixsen, D. L., Naoom, S. F., Blasé, K. A., Friedman, R. M. & Wallace, F. (2005). *Implementation research: A synthesis of the literature*. Tampa, Florida: University of South Florida, Louise de la Parte Florida Mental Health Institute, The National Implementation Research Network

Gilbert R., Widom, CS., Browne, K., Fergusson, D., Webb, E., & Jansson, S. (2009). Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *The Lancet journal*, 373, 68–81.

Lucas, S., & Janson, S. (2021). Childhood exposure to physical and emotional violence over a 57 year period in Sweden. *Scandinavian Journal of Public Health*, 1-7.

Jonsson, L., Jenstav, M., Eriksson, M. (2022) *Implementering av Liten och Trygg i Järfälla kommun*

Löfgren, K. (2012) *Implementeringsforskning- En kunskapsöversikt*

Proposition. 2020/21:170. Barn som bevittnar brott.
<https://www.regeringen.se/rattsligadokument/proposition/2021/04/prop.-202021170/>

SFS 2010:800. *Skollag*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800

Skolverket (2022a). Ändring i läroplanens inledande delar för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet. Stockholm: Skolverket. Nedladdad 22.08.24 <https://www.skolverket.se/getFile?file=8687>

Skolverket (2022b). *Rätt till förskola*. Hämtad 22.11.07, från <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/ratt-till-forskola>

Skolverket (2022c). *Skolplikt och rätt till utbildning*. Hämtad 22.11.07, från <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/skolplikt-och-ratt-till-utbildning>,

Skolverket (2022d). *Förskolan styrs av skollagen och läroplanen*. Hämtad 22.11.07, från <https://www.skolverket.se/undervisning/forskolan/laroplan-for-forskolan/forskolan-styrs-av-skollagen-och-laroplanen>

Skolverket (2022e) *Läroplaner*. Nedladdade 22.11.01 [Läroplaner - Skolverket](https://www.skolverket.se/laroplaner)

Skolverket (2022f): *Arbeta med förskolans och skolans värdegrund*.
Hämtad 22.11.01, från

(<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/arbeta-med-forskolans-och-skolans-vardegrund>)

Socialstyrelsen. (2012). *Om implementering*. Stockholm: Socialstyrelsen.
Nedladdad 22.05.01 [Om implementering \(socialstyrelsen.se\)](https://socialstyrelsen.se)

UNICEF Sverige. (2018). Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter. <https://unicef.se/rapporter-och-publikationer/barnkonventionen>

Bilderna i rapporten är hämtade 7 november 2022, från
<https://www.jagvillveta.se>.